ΜΑΚΑΡΙΟΣ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ*

ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΖΗΤΩ...[1] ΣΤΙΣ ΛΕΩΦΟΡΟΥΣ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ. ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΟΧΗ

Ι. Εἰσοδεύοντας εὐχαριστιακῶς

Σχοινοβατῶντας μεταξύ τῆς ἐπιθυμίας νά ἐκφράσω τή βαθύτατη εὐγνωμοσύνη μου γιά τή μεγάλη τιμή, πού μοῦ ἀποδίδεται σήμερα καί τοῦ κινδύνου νά φανοῦν τά λόγια μου ὡς μιά τυπική ὑποχρέωση, ἐπιλέγω, ἐν πρώτοις νά ὑποκλιθῶ ἐνώπιόν σας, ὡς μιά ἐλάχιστη κίνηση ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνωτάτης ἀκαδημαϊκῆς διακρίσεως, τήν ὁποία ἐπιδαψιλεύει στήν ἐλαχιστότητά μου ἡ περιώνυμη τῶν Ἰατρῶν Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θετταλικῆς πρωτευούσης, τοῦ νεωτέρου στήν Ἑλλάδα Τμήματος Ἰατρικῆς, τό ὁποῖο, ὅμως, ὄχι μόνο στελεχώνεται ἀπό ἐξαιρετικούς ἐπιστήμονες, ἀλλά κατέχει σημαντικές ἀκαδημαϊκές διακρίσεις στό πανευρωπαϊκό καί παγκόσμιο ἐπιστημονικό στερέωμα. Ἐν συνεχείᾳ, ἐπιτρέψατέ μου νά καταθέσω, ἁπλά, ταπεινά καί ἀπέριττα καρδιακές εὐχαριστίες, ὄχι διότι αὐτό τό ἐπιβάλλει τό καθῆκον ἤ ἡ ἐθιμοτυπία, ἀλλά κυρίως γιατί ὅλοι μας πρέπει νά μάθουμε νά προσφέρουμε χωρίς νά τό θυμόμαστε, ἀλλά νά λαμβάνουμε χωρίς νά τό ξεχνοῦμε. Κι ἐγώ δέν θά ξεχάσω ποτέ, ἐκεῖ στήν μακρινή Πέμπτη Ἤπειρο πού διακονῶ, τήν μεγάλη αὐτή εὐεργεσία καί τιμή πού λαμβάνω σήμερα ἀπό τό Πανεπιστήμιό σας.

---

* Ὁμιλία τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κ.κ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ, κατά τήν τελετή ἀναγορεύσεώς του σέ Ἐπίτιμο Διδάκτορα τοῦ Τμήματος Ἰατρικῆς τῆς Σχολῆς Ἐπιστημῶν Ὑγείας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Λάρισα, τῇ 11ῃ Νοεμβρίου 2025).

[1] Ἡ φράση, ὡς γνωστόν, ἀποδίδεται στόν φιλόσοφο Διογένη τόν Κυνικό (412 π.Χ.-323 π.Χ.), ὁ ὁποῖος: «*Λύχνον μεθ' ἡμέραν ἅψας περιήει, λέγων* "Ἄνθρωπον ζητῶ", στό M. Marcovich (Ed.), *Diogenis Laertii-Vitae philosophorum*, vol. II: Excerpta Byzantina et Indices στή σειρά Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, B. G. Teubner, Stutgardiae et Lipsiae 1999, σ. 270.

Μᾶλλον, ἀκούγεται παράδοξο ἕνας θεολόγος καί κληρικός νά ἀξιώνεται αὐτῆς τῆς τιμῆς ἀπό μιά Σχολή θετικῶν ἐπιστημῶν, ἀφοῦ ἐν πρώτοις φαίνεται νά ὑπάρχει διάσταση σκοποῦ καί μεθοδολογίας μεταξύ ἰατρικῆς καί ποιμαντικῆς. Αὐτό βεβαίως, κάνει τήν τιμή ἀκόμη μεγαλύτερη, γι᾽ αὐτό καί θά ἐπαναλάβω, ὄχι τυπικῶς ἀλλά οὐσιαστικῶς, αὐτό πού λέγω σέ ἀνάλογες περιπτώσεις· δέν εἶναι μιά διάκριση, ἡ σημερινή, πού λαμβάνει προσωπικῶς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας, ἀλλά πρόκειται γιά μιά ἐξιδιασμένη, ὄντως τιμή, πού διαβαίνει καί ἀντανακλᾶ σ᾽ ἕνα θεσμό πού μετρᾶ δεκαεπτά αἰῶνες ζωῆς, στό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο, τήν Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, στήν ἄρχουσα καί πάσχουσα Ἐκκλησία, καί στόν σεβάσμιο καί πολιό Πατριάρχη τοῦ Γένους μας, τόν καί σεπτό Γέροντά μου, καί, τέλος, τούτη ἡ μεγάλη καί ξεχωριστή διάκριση διαβαίνει –ἀξίως καί δικαίως νομίζω– καί πρός τήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Αὐστραλίας καί πρός τόν ἐκλεκτό λαό της, τόν ὁποῖον ἐδῶ καί ἕξι χρόνια διαποιμαίνω καί γιά τόν ὁποῖον ζῶ καί ἀναπνέω.

Παράλληλα, ὅμως, ἀναλογίζομαι ὅτι ἴσως ἡ ἀπόσταση πού χωρίζει τήν ἰατρική καί τήν ποιμαντική τέχνη τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι καί τόσο μεγάλη, καθώς καί οἱ δύο ὑπηρετοῦν τόν ἄνθρωπο, μέ διαφορετικές, ἀσφαλῶς, προϋποθέσεις, ἀλλά πάντα σέ μιά σωστική καί θεραπευτική προοπτική. Δέν εἶναι, ἐξάλλου τυχαῖο, πώς ὁ ἴδιος ὁ Χριστός μετέρχεται μιά ἰατρική πρακτική, γνωστή γιά τά δεδομένα τῆς ἐποχῆς Του, ὅταν εἶπε, στήν «Παραβολή τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτη», «*κατέδησε τά τραύματα αὐτοῦ ἐπιχέων ἔλαιον καί οἶνον*» (*Λουκ.* 10, 34), γιά νά διδάξει τούς ἀνθρώπους τόν τρόπο πού θά πρέπει νά ἐνεργοῦμε στή ζωή τοῦ «τραυματισμένου» ἀπό τήν ἁμαρτία καί τή φθορά συνανθρώπου μας.

Ἰατροί λοιπόν, καί Ποιμένες μοιραζόμαστε τίς ἴδιες ἤ ἀνάλογες ἀγωνίες γιά τόν πάσχοντα, σωματικῶς καί πνευματικῶς, ἄνθρωπο τοῦ καιροῦ μας καί ὑπό αὐτήν τήν ἔννοια θά προσπαθήσω νά ἰχνογραφήσω μερικές σκέψεις. Ἄλλωστε, οἱ ἐποχές τοῦ *Nikolaus Kopernikus*, τοῦ *Giordano Bruno* καί τοῦ *Galileo Galilei* ἀνήκουν πιά στό «χρονοντούλαπο» τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἔρευνας εἶναι δεδομένη καί ὁ διάλογος τῶν ἐπιστημῶν μιά ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα. Ἑπομένως, μποροῦμε νά στοχαζόμαστε καί νά διαλεγόμαστε ἐλεύθερα· κι ὅποιος «*Ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά*»[2], κατά τόν Ρῆγα Βελεστινλῆ, τόν Θετταλό, τόν μετέπειτα κληθέντα Φεραῖο.

[2] Ρ. Βελεστινλῆ Θετταλοῦ, *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Τράττνερ, Βιέννη 1790, σ. 24.

ΙΙ. Τί ἐστιν ἄνθρωπος; Ψηφῖδες ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας

Παρά τήν τεράστια πρόοδο τῆς ἰατρικῆς, τῆς γενετικῆς, τῆς ψυχολογίας καί πολλῶν ἀκόμη διαφορετικῶν περιοχῶν τῆς ἐπιστήμης, πού ἀσχολοῦνται μέ τόν ἄνθρωπο, ὑπό ὅλες του τίς ἐκφάνσεις, ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου παραμένει ἕνα ἀποκεκρυμμένο μυστήριο, ὅπως λέγει ἄλλωστε καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, αὐτάδελφος τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «*ἀθεώρητος ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις*»[3]. Καί τοῦτο διότι, καί πάλι κατά τόν ἴδιο ἐκκλησιαστικό συγγραφέα, ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργημένος «*κατ᾽ εἰκόνα καί καθ᾽ ὁμοίωσιν*»[4] (πρβλ. *Γέν.* 1, 26) Θεοῦ καί ὅπως ἀκριβῶς ἡ θεία φύση παραμένει ἀκατάληπτος καί ἀπερινόητος, κατ᾽ ἀναλογίαν, καί ἡ ἀνθρωπίνη φύση εἶναι, στήν πραγματικότητα, ἕνα βαθύτατο μυστήριο «*Οὐκοῦν ἐπειδή ἕν τῶν περί τήν θείαν φύσιν θεωρουμένων ἐστί τό ἀκατάληπτον τῆς οὐσίας· ἀνάγκη πᾶσα καί ἐν τούτῳ τήν εἰκόνα πρός τό ἀρχέτυπον ἔχειν τήν μίμησιν*»[5].

Τό μυστήριο τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τό ὁποῖο ἔγκειται ἀκριβῶς στό «*κατ᾽ εἰκόνα*», ὑποδηλώνει τή νοερά καί λογική φύση τοῦ ἀνθρώπου, τήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἤ ὅπως, λέμε στή θεολογική ὁρολογία, τό «*αὐτεξούσιον*»[6]. Κατά τόν μεγάλο Πατέρα καί διδάσκαλο τῆς Ἐκκλησίας μας, ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ: «*Τό γάρ κατ᾽ εἰκόνα τοῦτο, οὐχ ἡ τοῦ σώματος ἔχει θέσις, ἀλλ᾽ ἡ τοῦ νοῦ πάντως φύσις, οὗ μηδέν κατά φύσιν κρεῖττον. Εἰ γάρ ἦν τι κρεῖττον, ἐν ἐκείνῳ ὑπῆρχε τό κατ᾽ εἰκόνα*»[7].

Τό «*αὐτεξούσιον*» ἑδράζεται στόν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, κατά τό σύνολο τῆς πατερικῆς σκέψεως, θεωρεῖται, ὡς τό καθαρότερο καί ἀκραιφνέστε-

---

[3] Γρηγορίου Νύσσης, «Περί Κατασκευῆς Ἀνθρώπου», *PG* 44, 153 C.

[4] Ἐντελῶς ἐπιλεκτικῶς βλ. Σ. Καλαντζάκη, *Ἡ Θεολογία τῆς Δημιουργίας στήν Παλαιά Διαθήκη*, Ἐκδ. Γράφημα, Θεσ/νίκη 2016, σσ. 179-207, Π. Νέλλα, *Ζῶον Θεούμενον*, Ἐκδ. Ἐποπτεία, Ἀθήνα 1979, σσ. 19-45, Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Εἰκών Θεοῦ» καί «κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ» παρά τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ, *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίς Θεολογικῆς Σχολῆς*-Παρατ. τ. 8, Θεσ/νίκη 1964, σσ. 33-42, Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β᾽*, Ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2016, σσ. 194-201, Ν. Ξεξάκη, *Ὀρθόδοξη Δογματική Θεολογία*, Ἐκδ. Ἔννοια, Ἀθήνα 2012, σσ. 462-500.

[5] Γρηγορίου Νύσσης, *ὅ.π.*, 156 AB.

[6] «*τό μέν γάρ κατ᾽ εἰκόνα, τό νοερόν δηλοῖ καί αὐτεξούσιον*», Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, «Ἔκδοσις Ἀκριβής τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως-Κεφ. ιβ᾽, Περί Ἀνθρώπου», *PG* 94, 920 B, «*τό κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τόν ἄνθρωπον, τοῖς μέν τό λογικόν καί αὐτεξούσιον πάρεστη νοεῖν*», Φωτίου τοῦ Μεγάλου, «Τά Ἀμφιλόχια-Ἐρωτ.» λς᾽, *PG* 101, 252 A.

[7] Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, «Κεφάλαια Φυσικά, Θεολογικά, Ἠθικά τε καί Πρακτικά ΡΝ΄», *PG* 150, 1137 D.

ρο «μέρος» ἤ «τόπος» τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως. Στό θεμελιῶδες ἐρώτημα «*τί δέ νοῦς*», ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, ὁ μέγας αὐτός μυστικός θεολόγος τῆς Ἀνατολῆς, θά ἀπαντήσει: «*ψυχῆς τό καθαρώτατον καί λογικόν, εἰς θεωρίαν τῶν ὄντων καί προκατειλημμένων*»[8], ἔχοντας ἤδη δώσει λίγο νωρίτερα τόν «ὁρισμό» τῆς ψυχῆς, ὑπογραμμίζοντας ὅτι ψυχή εἶναι: «*οὐσία ἀσώματος, νοερά, ἐν σώματι πολιτευομένη, ζωῆς παραιτία*»[9]. Κατά τήν Ὀρθόδοξη Θεολογία, ἀλλά καί κατά τήν ἰατρική ἐπιστήμη, ὁ νοῦς ἀποτελεῖ τόν κυβερνήτη, τόν ἡγεμόνα ἤ τόν ὀφθαλμό τῆς ψυχῆς, σύμφωνα μέ μιά ἄλλη πατερική ὁρολογία. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στόν Πρύτανι τῆς Δογματικῆς, ἅγιο Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό: «*ἡγεμονικόν μέν γάρ τῆς ψυχῆς καί τῆς σαρκός ὁ νοῦς· νοῦς δέ, τῆς ψυχῆς τό καθαρώτατον, ἀλλά καί νοῦς Θεός*»[10] καί σέ ἄλλη συνάφεια: «*ὥσπερ γάρ ὀφθαλμός ἐν σώματι, οὕτως ἐν ψυχῇ νοῦς*»[11].

Ὅλα τά ἀνωτέρω ἀναφέρθηκαν ὡς μιά εἰσαγωγή γιά νά καταλήξω στήν μεγάλη θεολογική καί ἀδιαπραγμάτευτη ἀλήθεια ὅτι ὁ νοῦς εἶναι προικισμένος μέ τή δύναμη ἤ καλύτερα τή δυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ναί, ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά γνωρίσει τόν Θεό: «*ὁ μέν νοῦς δύναμιν ἔχει διακριτικήν νοητῶν καί αἰσθητῶν, προσκαίρων καί αἰωνίων· μᾶλλον δέ ψυχῆς ὑπάρχων δύναμις διακριτική, τῶν μέν αὐτήν ἀντέχεσθαι πείθει· τῶν δέ, ὑπεραίρεσθαι*»[12], ὅπως λέγει καί πάλι ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής. Ποιά εἶναι ὅμως τά αἰώνια πού ἀναφέρει ὁ Μάξιμος, τά ὁποῖα μπορεῖ νά γνωρίσει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς; Στό ἐρώτημα αὐτό θά μᾶς δώσει τήν ἀπάντηση ὁ ἠγαπημένος Μαθητής, ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος: «*αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσιν σέ τόν μόνον ἀληθινόν Θεόν καί ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*», (*Ἰωάν*. 17, 3). Ἡ αἰώνιος ζωή ταυτίζεται μέ τήν γνώση τοῦ Θεοῦ.

---

[8] Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, «Περί Ψυχῆς», *PG* 91, 361 A.

[9] Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *αὐτόθι*. Ὁμοίως κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης: «*Ψυχή ἐστιν οὐσία γεννητή, οὐσία ζῶσα, νοερά, σώματι ὀργανικῷ καί αἰσθητικῷ, δύναμιν ζωτικήν καί τῶν αἰσθητῶν ἀντιληπτικήν δι᾽ ἑαυτῆς ἑνιοῦσα, ἕως ἄν ἡ δεκτική τούτων συνεστηκυῖα φύσις*», «Περί ψυχῆς καί Ἀναστάσεως ὁ Λόγος, ὁ λεγόμενος τά Μακρίνια», *PG* 46, 29 B. Περί ψυχῆς βλ. καί Μ. Χάλαρη (πρωτ.), Ἀ. Κοτσοπούλου, Δ. Μπατάκη & Ἐ. Καρακώστα, «Ὑπάρχει ψυχή; Σύντομη Μελέτη περί τῆς Ὑπάρξεως τῆς Ψυχῆς καί τῆς Θέσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας», ἠλεκτρονικά διαθέσιμο στό https://www.pemptousia.gr/wp-content/uploads/2021/09/%CE%A5%CF%80%CE%AC%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%B9-%CE%A8%CF%85%CF%87%CE%AE_-1.pdf

[10] Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, «Ἔκδοσις Ἀκριβής τῆς Ὀρθοδόξου Πίστεως», *PG* 94, 1005 B.

[11] Ἰωάννου τοῦ Δασκηνοῦ, *αὐτόθι*, 924 B.

[12] Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, «Πρός Θαλάσσιον», *PG* 90, 412 D.

Στό σημεῖο αὐτό φρονῶ ὅτι ὑπάρχει ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς καίριας διευκρινήσεως σχετικῆς μέ τό πολυσυζητημένο καί πολυδιαστρεβλωμένο ζήτημα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγωνία γιά τήν κατάκτηση τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ[13] ἦταν ὁ λόγος πού ἐξεβλήθησαν τοῦ Παραδείσου ὁ Ἀδάμ καί ἡ Εὔα. Ἡ φιλοδοξία γιά προσπέραση καί ὑπέρβαση τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ὁδήγησε στήν σύγχυση τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ γιά τήν ὁποία ἀγωνίζεται ὁ σημερινός σύγχρονος ἄνθρωπος, χωρίς νά πιστεύει στόν Θεό, δέν πλουτίζει πνευματικά τόν κόσμο· ἀντιθέτως, ἀπορροφᾶ ἀπό τήν ὕπαρξή μας κάθε ἰκμάδα ζωντάνιας καί χαρᾶς, γι᾽ αὐτό ἄλλωστε ὁ σύγχρονος πολιτισμός δίνει τά πάντα, ἀλλά ἀδυνατεῖ νά δώσει νόημα στόν σύγχρονο ἄνθρωπο. Ἑπομένως, αὐτές οἱ συνέπειες ὑφίστανται διότι ἔχουμε παρερμηνεύσει τό τί σημαίνει γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ δέν παραπέμπει σέ ἕνα εἶδος συγκρίσεως ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων μέ κάποιο ἄλλο ὁμοειδές ὑποκείμενο καί δέν ὁδηγεῖ σέ μιά κατάσταση παντοδυναμίας καί καταργήσεως τῶν κατά φύσιν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ δέν σημαίνει τήν κατάκτηση τοῦ Θεοῦ, πολλῷ δέ μᾶλλον, τήν κατάργηση τοῦ Θεοῦ. Γνώση τοῦ Θεοῦ σημαίνει ὅτι μετέχω σέ αὐτό πού εἶναι ὁ Θεός. Κοινωνῶ μαζί Του. Καί στό ἐρώτημα «τί εἶναι ὁ Θεός;», ἡ ἀπάντηση εἶναι σαφής καί κατανοητή: «*Ὁ Θεός ἀγάπη ἐστί*» (*Α΄ Ἰωάν*. 4, 16). Ἡ ἀγάπη εἶναι συστατικό τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, Τόν ὑποστασιάζει, συνιστᾶ τό εἶναι Του. Ἑπομένως, μπορῶ νά ἀποκτήσω τή γνώση τοῦ Θεοῦ, πρέπει νά θέλω ὡς ἄνθρωπος νά ἀποκτήσω τή γνώση τοῦ Θεοῦ ἤ διαφορετικά μπορῶ νά γνωρίσω τόν Θεό, μονάχα μέ ἕνα τρόπο: διά τῆς ἀγάπης. Ὅλα τά ἄλλα δημιουργοῦν παρενέργειες.

Σέ αὐτόν τόν ἀγαπητικό τρόπο ζωῆς καλεῖ ὁ Χριστός τόν ἄνθρωπο, ὅταν μᾶς δίνει δύο βασικές ἐντολές. Ἡ πρώτη: «*ἀγαπήσεις Κύριον τόν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καί ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καί ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καί ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου...*» (*Μᾶρκ*. 12, 30). Καί ἡ δεύτερη, ἡ ὁποία τίθεται σέ ἰσόκυρη προοπτική καί βάση: «*...ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. μείζων τούτων ἄλλη ἐντολή οὐκ ἔστι*» (*Μᾶρκ*. 12, 31). Ἡ ἀγάπη δηλαδή πρός τόν Θεό, ἀπαραιτήτως, διέρχεται διά τοῦ συνανθρώπου μας, ἤ ὅπως, χαρακτηριστικότατα, θά ἐξηγήσει ὁ μαθητής τῆς ἀγάπης, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεο-

[13] Περί γνώσεως Θεοῦ βλ. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Α΄*, Ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2016, σ. 36-59 & J. D. Zizioulas (Ed. D. Knight), *Lectures in Christian Dogmatics*, T & T Clark, New York 2008, σσ. 9-39.

λόγος «*ἐάν τις εἴπῃ ὅτι ἀγαπῶ τόν Θεόν, καί τόν ἀδελφόν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν...*» (*Α΄ Ἰωάν*. 4, 20). Γιά τήν Ὀρθόδοξη Θεολογία δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει ἀγάπη πρός τόν Θεό καί μῖσος πρός τόν πλησίον ἤ δέν ὑφίσταται γιά τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μονομερής ἀγάπη πρός τόν Θεό.

Αὐτό ἀποτελεῖ τήν πεμπτουσία τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων καί τῆς σωτηριολογικῆς προοπτικῆς τῶν ἀνθρώπων καί ἐπισφραγίζεται μέ τά ὅσα δίδαξε ὁ Χριστός λίγο πρίν τό πάθος Του, κατά τή βραδιά τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. Εἶπε τότε χαρακτηριστικά πρός τούς μαθητές Του: «*ἐντολήν καινήν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους...*» καί, συνεχίζοντας, τόνισε: «*ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοί μαθηταί ἐστε, ἐάν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις*» (*Ἰωάν*. 13, 34-35). Νομίζω ὅτι ἡ ἐποχή στήν ὁποία ζοῦμε μπορεῖ νά μᾶς βοηθήσει νά κατανοήσουμε τό πόσο σημαντικό εἶναι αὐτό τό ὁποῖο εἶπε ὁ Χριστός. Δέν εἶπε ὅτι θά σᾶς θεωρῶ μαθητές μου ἐάν ἀγαπᾶτε ἐμένα, σέ ἀντίθεση μέ τούς σύγχρονους ἡγέτες τῆς γῆς, τούς μικρούς καί τούς μεγάλους, οἱ ὁποῖοι ἐξουθενώνουν τόν ἄνθρωπο πού δέν εἶναι δικός τους ἤ πού δέν ἀνήκει στήν παράταξή τους ἤ ἀκόμη καί στή θρησκεία τους. Ὁ Χριστός εἶπε δέν θέλω νά ἀγαπᾶτε ἐμένα, ἀλλά νά ἔχετε ἀγάπη μεταξύ σας. Νά ἀγαπάει ὁ ἕνας τόν ἄλλο. Καί ὅταν αὐτό γίνεται, τότε θά θεωρεῖστε γνήσιοι μαθητές μου.

Αὐτό πού, ἐν ὀλίγοις, προσπαθῶ νά πῶ εἶναι ὅτι ἡ πίστη πρός τόν Θεό δέν εἶναι ὁμολογία κάποιων θεωρητικῶν ἀρχῶν, ἐν εἴδει μανιφέστου πολιτικοῦ κόμματος ἤ καταστατικοῦ κάποιου διεθνοῦς ὀργανισμοῦ, ἀλλά βίωμα ἀγαπητικῆς σχέσεως μετά τοῦ Θεοῦ διά τοῦ συνανθρώπου. Αὐτό πολλές φορές ἀκόμη καί ἐμεῖς οἱ Χριστιανοί τό λησμονοῦμε, καί ἀντί νά ἀγαποῦμε, ἀναλωνόμαστε σέ μιά ἰδεολογικοποίηση τῆς πίστεως ἤ, ἐπιτρέψτε μου νά πῶ, ἐργαλειοποίηση τῆς θρησκείας μέ ὅ,τι αὐτό συνεπάγεται, λησμονώντας τό μεῖζον, πού εἶναι ἡ ἀγαπητική κοινωνία καί σχέση.

ΙΙΙ. Ἀναζητῶντας τόν ἄνθρωπο

Ἐνδεχομένως, κάνει κάποια ἐντύπωση στό πρῶτο ἄκουσμα, ἀλλά ἡ ἀναζήτηση ἀνθρώπου κατά τό γνωστό τοῦ Διογένη «*Ἄνθρωπον ζητῶ*», δέν εἶναι ἕνα αἴτημα πού ἐκπορεύεται ἀπό τόν ἄνθρωπο πρός τόν συνάνθρωπό του· τό ἐρώτημα ἀπευθύνθηκε πρῶτα ἀπό τόν ἴδιο τό Θεό στό πλάσμα του, ἤδη ἀπό τή Δημιουργία, καί μάλιστα, μετά τήν πτώση, ὅπου ὁ ἄνθρωπος κρύβεται καί προσπαθεῖ νά καλύψει τή γυμνότητά του. Ὁ Θεός τότε τόν ἀναζήτησε

λέγοντας «*Ἀδάμ, ποῦ εἶ;*» (*Γέν*. 3, 9). Ἡ πτώση, τό γνωστό σέ ὅλους «προπατορικό ἁμάρτημα», δέν εἶναι ἕνα ἀτόπημα ἠθικῆς τάξεως καί, ἀσφαλῶς, δέν πρόκειται ἁπλά καί μόνο γιά τήν παράβαση μιᾶς ἐντολῆς, ἑνός νόμου, ἔστω καί θείου, πού συνεπάγεται τήν ἐπιβολή μιᾶς τιμωρίας. «*Δέν πρόκειται, δηλαδή, γιά μιά ἠθική παράβαση ἤ προσβολή μιᾶς δικανικῆς τάξης, ἀλλά γιά "ὕβρι", τραγική σύγκρουση τῶν πεπερασμένων ὁρίων τοῦ κτιστοῦ πλάσματος πρός τά ἄπειρα βάθη τῆς θεότητας· πρόκειται γιά διάρρηξη μιᾶς σχέσης ζωῆς, γιά ματαίωση μιᾶς τελειωτικῆς πορείας, γιά μιά ὀντολογική παραχάραξη*»[14].

Προφανῶς καί τό ἐρώτημα τοῦ Θεοῦ δέν ἔχει ἐνημερωτικό περιεχόμενο, γιατί ὁ Θεός δέν ἀγνοεῖ ποῦ βρίσκεται ὁ Ἀδάμ, ἀφοῦ, ἀσφαλῶς, γνωρίζει τά πάντα, ἀκόμη καί πρίν αὐτά συμβοῦν. Διά τῆς ἐρωτήσεως αὐτῆς ὁ Θεός προσπαθεῖ νά ἀποκαταστήσει τή διαρραγεῖσα σχέση, ἁπλώνει τό χέρι Του στό πλάσμα Του, τό ὁποῖο, ὅμως, τόν ἀποστρέφεται καί τόν ἀποφεύγει. Μέ αὐτή τήν ἐρώτηση ὁ Δημιουργός ἀποπειρᾶται νά ἀποκαταστήσει τήν ὀντολογική ρωγμή πού ἔχει δημιουργηθεῖ, διότι ἡ σχέση μέ τόν Θεό εἶναι σχέση ὀντολογική, δηλαδή σχέση ζωῆς καί θανάτου, καί ὄχι μιά κανονιστική πράξη, πού ὑπόκειται στόν στυγνό ἠθικό νόμο τῆς παραβάσεως, τῆς τιμωρίας καί τῆς ποινῆς.

Ἡ πατερική σοφία θά μᾶς πληροφορήσει ὅτι ἡ ἐρώτηση αὐτή τοῦ Θεοῦ ἀπευθύνεται στόν κάθε ἄνθρωπο: «*φωνή ἐστι Θεοῦ οὐ μόνον πρός τόν ἀρχιπάτορα ἡμῶν, ἀλλά γάρ καί πρός ἕκαστον τόν ἐκπεπτωκότα τῆς θείας ἐντολῆς*»[15], μέ τό ἴδιο καί πάλι περιεχόμενο, ὄχι δηλαδή ὡς μιά ἀνακριτική διαδικασία, ὅπου ὁ Θεός τιμωρός ἐρευνᾶ καί θέλει νά ἀνακαλύψει τόν ἔνοχο, ἀλλά μέ τήν βαθύτερη ἔννοια τοῦ στοργικοῦ Πατέρα πού ἀναζητᾶ μέ τρυφερότητα τό μικρό παιδί, πού ὄντως ἔκανε μιά ἀταξία. Καί ὁ Πατέρας τό ἀναζητᾶ ὄχι γιά νά τό τιμωρήσει, ἀλλά γιά νά τό περιβάλει μέ ὅση ἀγάπη διαθέτει, νά τό ἀγκαλιάσει καί νά ἀποκαταστήσει τήν τραυματισμένη σχέση. Τό τραῦμα πού προέρχεται ἀπό τήν πλευρά τοῦ παιδιοῦ, τό ὁποῖο στήν οὐσία δέν ἐμπιστεύεται τόν Πατέρα καί ἀντί νά ὁμολογήσει τό λάθος του, κρύβεται καί προσπαθεῖ νά τόν ξεγελάσει, φανερώνει ὅτι θέλει νά «διορθώσει» τό λάθος μέ ἕνα μεγαλύτερο λάθος.

Ἡ ἀναζήτηση αὐτή τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀληθοῦς σχέσεως καί κοινωνίας μέ

[14] Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β'*, Ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2016, σ. 206.

[15] Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, «Ἐπιστολή 258-Λουκιανῷ τέκνῳ», Teodori Studitae Epistulae (Ed. G. Fatouros) στό *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, v. XXXI/2, De Gruyter, Berolini 1992, σ. 387

τόν ἄλλον ἄνθρωπο παραμένει διαχρονική, παρά τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό. Γι᾽ αὐτό καί ἡ διασάλευση τῆς ζωτικῆς σχέσεως Θεοῦ καί ἀνθρώπου θά φέρει καί τή διατάραξη τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν συνάνθρωπο ἀλλά καί σύνολη τή Δημιουργία, ἡ ὁποία «*συστενάζει καί συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν*» (*Ρωμ.* 8, 19), μετέχοντας ἔτσι στήν ὀντολογική αὐτή ἔκπτωση. Ὅμως, παρά αὐτόν τόν σκοτασμό πού ἐπέρχεται, ἡ ἀναζήτηση παραμένει «*Ἄνθρωπον ζητῶ*», καί ὁ «Διογένης» τῆς κάθε ἐποχῆς, κρατῶντας τό φανάρι του, θά ἀναζητᾷ ἐπιμόνως «ἄνθρωπον» καί δέν θά βρίσκει, δηλαδή, δέν θά βρίσκει αὐτήν τήν ἀληθινή σχέση πού νοηματίζει τή ζωή του, τή σχέση ἐκείνη πού πηγαίνει πέρα ἀπό τά στενά βιολογικά ὅρια, τή σχέση τελικά μ᾽ ἕναν προσωπικό Θεό, διότι πάντα τό ζητούμενο εἶναι ὁ Θεός, ἔστω καί ἄν, κατ᾽ ἐπίφασιν, ἀναζητῶ τόν ἄνθρωπον.

Αὐτό τό ἀδιέξοδο, τό τέλμα στό ὁποῖο ἔχουν φτάσει τά πράγματα, θά τό ἐκφράσει μέ τόν πλέον ξεκάθαρο καί βιωματικό τρόπο ὁ παραλυτικός τῆς Βηθεσδᾶ[16], ὅπου ἀνέμενε τριάκοντα καί ὀκτώ ἔτη τόν ἄγγελο νά κατέβει γιά νά ταράξει τό ὕδωρ[17] τῆς κολυμβήθρας γιά νά θεραπευτεῖ. Ὁ παραλυτικός ζοῦσε ὅλο τό δράμα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, τήν ἀπόρριψη, τήν ἐγκατάλειψη, τήν μοναξιά, τήν ἔλλειψη τῆς ἀνθρωπιᾶς, ἴσως νά πίστευε ὅτι ἀκόμη καί αὐτός ὁ ἴδιος ὁ Θεός τόν εἶχε ἐγκαταλείψει, ἀφοῦ μιά ὁλόκληρη ζωή ἀνέμενε τή θεραπεία, ἡ ὁποία δέν ἐρχόταν. Αὐτή, λοιπόν, ἡ βασανισμένη ψυχή θά ἐκφράσει ὅλο τό τραγικό δράμα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως «*Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω*» (*Ἰωάν.* 5, 7). Δέν ἔχω κανένα. Εἶμαι μόνος μου!

Ἡ διαρκής ἀναζήτηση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία –ὅπως εἴδαμε– ξεκινᾶ ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό, θά ἐκφρασθεῖ ἐν συνεχείᾳ ἀπό τόν Διογένη, ἐν σπέρματι[18], ὅπως θά ἔλεγε ὁ μάρτυς καί φιλόσοφος Ἰουστῖνος, «*παρά πᾶσι σπέρματα ἀληθείας*

[16] Τό ὄνομα Βηθεσδά (ἤ Βηθζαθά ἤ Βηζαθά ἤ Βηθσαιδά) ἑρμηνεύεται «*οἶκος ἐλέους*». Ἡ ὀνομασία τῆς πηγῆς, πιθανῶς, ἀναφέρεται στήν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, στήν ὁποία ὀφείλεται ἡ εὐεργετική αὐτή πηγή καί ἡ ὁποία ἀγαθότητα ἐκδηλωνόταν διά τῶν πολλῶν ἐκεῖ συντελουμένων θεραπειῶν, Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ὑπόμνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγελιον*, Ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθῆναι 1969, σσ. 171-172.

[17] Δέν ξέρουμε πόσο συχνό ἦτον τό φαινόμενο. Πάντως, κατά τόν Δίδυμο τόν Τυφλό, «*ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ*», μία καί μόνη φορά κάθε χρόνο συνέβαινε ἡ κάθοδος τοῦ ἀγγέλου, «Περί τῆς Τριάδος», *PG* 39, 708 A.

[18] Γενικότερα περί τοῦ σπερματικοῦ λόγου βλ. Κ. Σκουτέρη, *Ἱστορία Δογμάτων*, τ. 1ος, Ἀθήνα 1998, σ. 222 κ.ἑξ. & Γ. Μαρτζέλου, «Ἡ θεολογία τοῦ σπερματικοῦ λόγου καί ἡ σημασία της γιά τούς διαχριστιανικούς καί διαθρησκειακούς διαλόγους, *Θεολογία* (2013) 2, σσ. 69-80.

δοκεῖ εἶναι»[19], καί θά τεθεῖ σέ ξεκάθαρη βάση ἀπό τόν παραλυτικό, ὁ ὁποῖος θά διαπιστώσει ὅτι ὁ ἄνθρωπος, πού ζητοῦσε, δέν θά μποροῦσε νά ὑπάρξει μακράν τοῦ Χριστοῦ. Πολύ ὀρθά ἔχει ἐπισημανθεῖ ὅτι «*Σέ ἀπογοητεύει ὁ ἄλλος ἄνθρωπος ὅταν τόν θεοποιεῖς, καί δέν τόν βλέπεις ὡς τόν "τόπο" ἔκφρασης τῆς ἀγάπης σου πρός τόν Θεό. Ἀπογοητεύται κανείς ὅταν γοητεύεται μέ πράγματα κατώτερα τοῦ πόθου του. Πάντως ὁ ἄνθρωπος μέ τίποτα δέν βολεύεται μέ ἕνα ὑποκατάστατο τοῦ Θεοῦ. Ἴσως ἀκόμα καί ὅταν δέν τό ὁμολογεῖ κατά βάθος, Αὐτόν ἀναζητᾷ*»[20]. Τόν Θεό ἀναζητᾶ.

IV. Λεωφόροι τοῦ διαδικτύου – Ἀπό τό πρόσωπο στό «προφίλ»

«Ἄνθρωπον ζητῶ» στίς λεωφόρους τοῦ διαδικτύου εἶναι τό φαινόμενο τῆς ἐποχῆς, καί αὐτό συμβαίνει ὄχι φυσικά, διότι δέν ὑπάρχει πιά ἡ προβατική κολυμβήθρα τῆς Βηθεσδᾶ. Σήμερα ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνολογία ἔχουν προχωρήσει – καί αὐτή ἡ ἐξέλιξη ἔχει δημιουργήσει νέα δεδομένα ζωῆς. *«Ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζει τήν ἱκανότητα πρός ἐπιστημονική ἔρευνα "θεόσδοτον δῶρον εἰς τόν ἄνθρωπον", ὅπως χαρακτηριστικά σημειώνεται στήν Ἁγία Γραφή, "καί αὐτός ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ" (Σοφ. Σειρ. 38, 6). Παράλληλα ὅμως "ἐπισημαίνει τούς κινδύνους πού ὑποκρύπτονται εἰς τήν χρῆσιν ὡρισμένων ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων" (Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἡ Ἀποστολή τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τόν Σύγχρονον Κόσμον, Στ΄, § 11). Ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας δέν πρέπει νά ἐκτυλίσσεται εἰς βάρος τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καί τῆς ἐλευθερίας του. Παρά τό γεγονός ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δέν εἶναι "τεχνοφοβική", ἐπισημαίνει τούς κινδύνους πού ἐλλοχεύουν ἀπό τήν κατάχρηση ἤ τήν κακή χρήση τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης [καί τοῦ διαδικτύου γενικότερα], ὅπως εἶναι ἡ ἐξάρτηση ἀπό τήν τεχνολογία, ἡ ἀποκοινωνικοποίηση, ἡ ἀλαζονική αὐτοαντίληψη καί νοοτροπία, ἡ ἀποδυνάμωση τῆς πίστεως κ.ἄ. Ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀποκτήσεως τῆς ἀπόλυτης γνώσεως, χωρίς Θεό, ὁδήγησε τούς Πρωτοπλάστους στήν Πτώση καί ἡ φιλοδοξία τῆς τέλειας κατα-*

[19] Ἰουστίνου, «Ἀπολογία Ι», 44, 10, *PG* 6, 396 ΑΒ.

[20] Ἀ. Κατσιάρα & Μ. Βαμβουνάκη, *Ὅταν ὁ Θεός Πεθαίνει*, Ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2003, σ. 51.

σκευῆς ὁδήγησε τούς οἰκοδόμους τοῦ Πύργου τῆς Βαβέλ, στήν σύγχυση καί τήν ἀποτυχία»[21].

Ἡ παραπάνω δήλωση προέρχεται ἀπό τά πορίσματα τοῦ Β΄ Συνεδρίου Βιοηθικῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου καί ἔκρινα σκόπιμο νά διαβάσω αὐτό τό ἐπίσημο κείμενο γιά νά μήν ὑπάρχει, κατ᾽ ἀρχήν, ὁποιαδήποτε ἀμφιβολία γιά τή στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στήν τεχνολογία καί τό διαδίκτυο, μιά σχέση πού ἔχει δοκιμαστεῖ στό παρελθόν ἀκόμα καί στόν ὀρθόδοξο χῶρο. Νά σημειώσω μόνον ὅτι ἡ συζήτηση παραμένει πάντοτε ἀνοικτή μέ ποικίλες τάσεις καί θεωρίες νά διαμορφώνονται γιά νά περιγράψουν τήν ὄντως δύσκολη καί συχνότατα συγκρουσιακή αὐτή σχέση, καί τίς ὁποῖες θεωρίες ἀναφέρω κωδικοποιῶντας τες, ὅπως τίς ταξινομεῖ ὁ συστηματικός Λουθηρανός θεολόγος Ted Peters: πρόκειται γιά τίς θεωρίες τῆς Σύγκρουσης (Conflict theory), τῆς Ἀνεξαρτησίας (Independence theory), τοῦ Διαλόγου (Dialogue theory) καί τῆς Σύνθεσης (Integration theory), οἱ ὁποῖες μποροῦν νά ὑπαχθοῦν σέ δύο μεγάλες ὁμάδες: τίς συγκρουσιακές (warfare) καί τίς συμφιλιωτικές (nonwarfare)[22].

Σέ κάθε περίπτωση, ὅποια καί ἄν εἶναι ἡ στάση τοῦ καθενός μας ἀπέναντι στίς σύγχρονες τεχνολογίες καί, ἰδιαίτερα, τό διαδίκτυο καί τήν Τεχνητή Νοημοσύνη, ἕνα εἶναι τό σίγουρο· ἔχουν εἰσβάλει ἐπιθετικά, σαρωτικά θά ἔλεγα, στή ζωή μας καί εἶναι, μᾶλλον, ἀνόητο νά ἰσχυριστεῖ κάποιος ὅτι μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλον τρόπο δέν μᾶς ἐπηρεάζουν. Μάλιστα, πρίν μιά δεκαετία δημοσιεύεται στήν *Standford Daily* ἕνα ἄρθρο μέ τόν τίτλο "From Homo Sapiens to Homo Technologicus", ὅπου ἡ συγγραφέας Mindy Perkins λέγει τό ἑξῆς ἐντυπωσιακό, τρομακτικά ἐντυπωσιακό, γιά νά ἀκριβολογήσω: «*Ἔχουμε τήν τάση νά θεωροῦμε τούς ἀνθρώπους ὡς δημιουργούς τεχνολογιῶν. Ἀλλά πόσο συχνά θεωροῦμε τήν τεχνολογία ὡς διαμορφωτή τῶν ἀνθρώπων; Συνήθως, ὅταν τό κάνουμε αὐτό, φανταζόμαστε ἀλλαγές στήν ἀτομική μας ζωή: Τήν ἔλευση τοῦ διαδικτύου γιά παράδειγμα ἤ τήν ἐμφάνιση τοῦ Facebook. Ὡστόσο, σέ ὅλη τήν ἱστορία, ἡ τεχνολογία ἔχει ἐπηρεάσει τούς ἀνθρώπους σέ ἕνα πολύ βαθύτερο ἐπίπεδο – αὐτό τῆς βιολογίας. Καθώς ἡ τεχνολογία καί ὁ*

[21] *Πορίσματα τοῦ 2ου Συνεδρίου Βιοηθικῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Ρέθυμνο 29 Νοεμβρίου -1 Δεκεμβρίου 2024 στήν ἱστοσελίδα https://ec-patr.org/porismata-toy-2oy-synedrioy-vioithikis/

[22] T. Peters, "Science and Religion", στό L. Jones (ed.), *Encyclopedia of Religion*, v. 12, Thomson Gale, New York ²2005, σσ. 8180-8192.

πολιτισμός συνεχίζουν νά ἐπηρεάζουν τήν ἀνθρώπινη ζωή σέ εὐρεῖα κλίμακα, θά πρέπει νά ἐξετάσουμε τήν πιθανότητα οἱ τρέχουσες τάσεις καί οἱ κοινωνικές συμπεριφορές νά ἐπηρεάσουν τήν ἀνθρώπινη ἐξέλιξη στίς ἑπόμενες γενιές»[23]. Σήμερα, γνωρίζουμε πιά μέ βεβαιότητα ὅτι τό διαδίκτυο μπορεῖ νά ἐπηρεάσει τή νευροφυσιολογία τοῦ ἐγκεφάλου, τήν ἀνάπτυξή του καί, συνεπῶς, τή συμπεριφορά μας[24].

Τό ποτάμι δέν γυρίζει πίσω, κατά τό κοινῶς λεγόμενον, ὅμως, τά ἐρωτήματα προβάλλουν συνεχῶς μέ ὅλο καί μεγαλύτερη συχνότητα καί ζητοῦν ἐπιτακτικά ἀπαντήσεις ἤ, τοὐλάχιστον, ρεαλιστικές προτάσεις καί τεκμηριωμένες θέσεις καί ὄχι ἁπλῶς κοινότοπες διαπιστώσεις. Καί τά ἐρωτήματα εἶναι πάμπολλα: «*Ζοῦμε σέ μιά μεταβατική ἐποχή; "Τεχνοφοβία» ἤ "τεχνοφιλία"; Εἶναι ἡ τεχνολογία δίκοπο μαχαίρι; Εἶναι ἡ τεχνολογία ἐργαλεῖο ἁπλούστευσης τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου ἢ δυνάστης; Ὑπάρχει πραγματική οὐδετερότητα στήν τεχνολογία; Ὑπάρχουν κίνδυνοι καί συνέπειες ἀπό τήν ἀλόγιστη χρήση τῆς τεχνολογίας; Ὑπάρχουν ἀποτελεσματικοί τρόποι ἀντιμετώπισης αὐτῆς τῆς πραγματικότητας ἢ οἱ συνθῆκες εἶναι μή ἀναστρέψιμες; Οἱ παρεμβάσεις στόν ἄνθρωπο δύνανται νά ἀλλοιώσουν τήν προσωπικότητά του; Μπορεῖ νά ἀμυνθεῖ ὁ ἄνθρωπος σέ μία τέτοια πραγματικότητα; Εἶναι ὁ ἄνθρωπος πραγματικά ἐλεύθερος ἤ εἶναι ἐξαρτημένος ἀπό τίς ἐφαρμογές τῆς σύγχρονης τεχνολογίας; Ἀποτελεῖ ἡ τεχνολογία προσπάθεια ἐλέγχου τῶν ἐσώτερων –ἀνομολόγητων καί ὁμολογημένων– φόβων τοῦ ἀνθρώπου; Τῆς ἀνασφάλειας, ἀκόμη καί τοῦ φόβου τοῦ θανάτου;*»[25].

Ἔχω τήν αἴσθηση ὡστόσο, ὅτι ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος πού ἐλλοχεύει εἶναι ἡ μετατροπή τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου σέ ἕνα εἶδος «*τεχνοφύσης*»[26], ἀφοῦ πλέον ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἄλλο ἄνθρωπο διέρχεται, σέ ὅλο

[23] https://stanforddaily.com/2015/01/19/from-homo-sapiens-to-homo-technologicus/ (προσπέλαση 01/11/2025).

[24] M. Korte, "The impact of the digital revolution on human brain and behavior: where do we stand?", *Dialogues Clin. Neurosci.* (2020) 22, σσ. 101-111, J. Hutton et al., "Digital Media and Developing Brains: Concerns and Opportunities", *Current Addiction Reports* (2024) 11, σσ. 287–298, H. Lee et al., "Effects of digital interventions on neuroplasticity and brain function of individuals with developmental disabilities: A systematic review", *Internet Interventions* (2025) 41, σσ. 1-18.

[25] Κ. Ζορμπᾶ & Γ. Καραγιάννη, «Ἀπό τόν Homo Sapiens στόν Homo Technologicus», *Θεολογία* (2020) 91, σσ. 146-147.

[26] Βλ. σχετικῶς Σ. Γιαγκάζογλου, «Θεολογία καί Τεχνητή Νοημοσύνη», *Θεολογία* (2020) 91, σσ. 96-97.

καί μεγαλύτερο βαθμό, μέσα ἀπό τή μηχανή, καθώς τό ἀνθρώπινο πρόσωπο βρίσκεται συνεχῶς κολλημένο μπροστά σέ μιά ὀθόνη. Μέ τήν ραγδαία ἐξάπλωση τοῦ διαδικτύου μέ τήν ἐπέλαση τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, γιά πρώτη, ἴσως, φορά «*ὁ ἄνθρωπος διακινδυνεύει νά μετατραπεῖ ἀπό ἐλεύθερο πρόσωπο σέ ἀντικείμενο-πρᾶγμα ἤ ἀκόμη πιό ἐφιαλτικά σέ ἄνθρωπο-μηχανή (βιολογικές χίμαιρες καί ὑβριδικά cyborgs)*»[27].

Δέν ξέρω ἄν εἶναι μιά ἀπαισιόδοξη στάση καί πρόβλεψη καί κατά πόσο ἀποτελεῖ σενάριο ἐπιστημονικῆς φαντασίας νά μιλᾶμε γιά μία ψηφιακή, ἤ μᾶλλον, «ὀντολογική μετάλλαξη» τοῦ ἀνθρώπου σέ κάποια χρόνια ἀπό σήμερα, ἀφοῦ ἡ ὑποδούλωση τοῦ ἀνθρώπου στή μηχανή θά σημάνει τήν ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας του καί, ὡς ἐκ τούτου τή διασάλευση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, διότι πρόσωπο δίχως ἐλευθερία δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει. Ὁ κίνδυνος, βεβαίως, δέν εἶναι νά ἐκπέσει τό πρόσωπο ἁπλῶς σέ προσωπεῖο, μέ τήν ἀρχαιοελληνική ἔννοια τοῦ ὅρου, διότι ἀκόμα καί ἔτσι ὑπάρχει ἡ γεύση ἤ ἔστω ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας[28]. Ὁ ἔσχατος κίνδυνος εἶναι τό πρόσωπο νά ἐκφυλιστεῖ σέ «προφίλ» στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης, δηλαδή σέ μιά περίκλειστη στόν ψηφιακό της κόσμο ὀντότητα, ἀνελεύθερη καί δέσμια τῶν likes καί τῶν followers, ἀκοινώνητη καί ἄσχετη στήν πραγματικότητα, ἀφοῦ ἡ ἀληθινή κοινωνία καί σχέση περιλαμβάνει ἐξάπαντος τήν πραγματική παρουσία καί τήν ἀνθρώπινη ἐπαφή· τό ἄγγιγμα, τή μυρωδιά, τό χάδι, τό φιλί, ἕναν περίπατο στή θάλασσα, ἕνα φαγητό γύρω ἀπό ἕνα τραπέζι, τό κλάμα σέ μιά ἀγκαλιά, τό γέλιο σέ μιά παρέα, τή φιλία, τόν ἔρωτα καί πολλά ἄλλα ἀκόμη.

V. Σχέσεις ἄσχετες – Ἐλευθερία ἀνελεύθερη

Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας πού καθορίζεται ἀπό τό «αὐτεξούσιον» τοῦ ἀνθρώπου, καί τοῦτο νομίζω ἔχει γίνει ξεκάθαρα κατανοητό, ἀπό ὅσα φτωχά προσπάθησα νά περιγράψω μέχρι τώρα, εἶναι το μεῖζον καί αὐτό τό ὀντολογικό μέγεθος, πού καλοῦμε ἐλευθερία, εἶναι ὑπαρκτικό ἰδίωμα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καί, σέ καμία περίπτωση δέν ἀποτελεῖ καί ὑπαρκτικό ἰδίωμα τῆς μηχανῆς, ἀκόμα καί ἄν ἡ μηχανή, ὑπό τήν ὅποια της ἔκφανση, ἀποκτήσει

[27] *Σ. Γιαγκάζογλου*, ὅ.π., σ. 99.

[28] Βλ. τό κλασικό ἄρθρο τοῦ Ἰ. Ζηζιούλα (Μητρ. Περγάμου), «Ἀπό τό Προσωπεῖον εἰς τό Πρόσωπον» στόν Τιμητικό Τόμο *Χαριστήρια εἰς Τιμήν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος Μελίτωνος*, Πατριαρχικόν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσ/νίκη 1977, σσ. 287-323.

τήν ἱκανότητα νά ἐπιλέγει «ἐλεύθερα». Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἄλλης ποιότητος, ἄλλης μορφῆς, ἄλλης τάξεως, διότι δέν ἀσκεῖται ἁπλῶς ὡς ἐκλογή μεταξύ πολλῶν ἐνδεχομένων, ἀλλά ὡς ἀγαπητική σχέση καί κοινωνία.

Τό ὅραμα ἤ, μᾶλλον, ὁ ἐφιάλτης τοῦ «μετα-ανθρώπου» εἶναι νομίζω ἀκριβῶς αὐτό· τό ὄν ἐκεῖνο πού ἔχοντας ὑπερβεῖ τήν ἀνθρώπινη κατάσταση, μέ τούς περιορισμούς πού αὐτή συνεπάγεται, ἔχει ἀποκτήσει πλέον ὑπεράνθρωπες ἰδιότητες καί ἱκανότητες. Τοῦτο βεβαίως εἶναι μιά χίμαιρα, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Kurt Gödel μέ τό γνωστό «*Θεώρημα τῆς μή πληρότητας*»[29], τό ὁποῖο μέ λίγα λόγια λέγει ὅτι σέ κάθε μαθηματικό σύνολο ὑπάρχουν κάποια ἀξιώματα, κάποιες προτάσεις πού δέν εἶναι δυνατόν νά ἀποδειχθοῦν ὡς ἀληθῆ ἤ ψευδῆ. Ἡ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νά πηγαίνει τή σκέψη του ἕνα βῆμα παραπέρα εἶναι ἀνεξάντλητη, ἐνῷ ὁ ὑπολογιστής φαίνεται πώς θά λειτουργεῖ μέ βάση τόν προγραμματισμό τοῦ κατασκευαστή. Καί ἐνῶ, ὑπό φυσιολογικάς συνθῆκας, ὁ δημιουργός τῆς τεχνολογίας πάντα θά προηγεῖται τοῦ δημιουργήματός του, στήν περίπτωση τοῦ μετανθρωπισμοῦ, οἱ ὀπαδοί του πρεσβεύουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά μετεξελιχθεῖ σ᾽ ἕνα ὄν πού δέν διαφέρει οὐσιαστικά ἀπό τίς εὐφυεῖς μηχανές, θέτοντας τή μηχανή σέ ἀνώτερο ἐπίπεδο ἀπό τόν ἄνθρωπο[30].

Κι ἐδῶ πιστεύω ὅτι ἔγκειται τό πρόβλημα, στήν «τεχνο-λογικο-ποίηση», ἐπιτρέψτε μου τόν ὅρο, τοῦ ἀνθρώπου, στήν ἀντίληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μία μηχανή, περίπλοκη ἔστω καί ἀνεξερεύνητη στήν ὁλότητά της, ἀλλά ἐξάπαντος μηχανή. Πρᾶγμα στό ὁποῖο ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἐκφράζει τή ριζική της διαφωνία, ὅπως μέ ἐνάργεια καί «ἀπολυτότητα» τόνισε ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Κρήτης: «*Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ἁπλοῦν σύνολον κυττάρων, ἱστῶν καί ὀργάνων, οὔτε καί προσδιορίζεται μόνον ἀπό βιολογικούς παράγοντας. Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ δημιούργημα "κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ" (Γέν. 1, 27) καί θά πρέπει ἡ ἀναφορά εἰς αὐτόν νά γίνηται μέ τόν δέοντα σεβασμόν. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς θεμελιώδους αὐτῆς ἀρχῆς ὁδηγεῖ εἰς τό συμπέρασμα ὅτι τόσον κατά τήν ἐπιστημονικήν ἔρευναν, ὅσον καί κατά τήν πρακτικήν ἐφαρμογήν τῶν νέων ἀνακαλύψεων καί ἐφευρέσεων, δέον ὅπως διαφυλάσσηται τό ἀπόλυτον δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου νά ἀπο-*

[29] «Gödel's Incompleteness Theorems» στό *Standford Encyclopedia of Philosophy*, διαδικτυακά στήν ἱστοσελίδα https://plato.stanford.edu/entries/goedel-incompleteness/ (προσπέλαση 01/11/2025).

[30] Ἀθ. Μουστάκη, «Πτυχές ἀνθρωπολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης καί ἡ προσδοκία τοῦ Μεταν-θρώπου στή Μετανεωτερική Ἐποχή», *Θεολογία* (2020) 31, σσ. 215-217.

λαύῃ σεβασμοῦ καί τιμῆς εἰς πᾶν στάδιον τῆς ζωῆς του, καθώς καί ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ, ὡς αὕτη ἐφανερώθη κατά τήν δημιουργίαν»[31].

Σήμερα, ἤδη ζοῦμε τά ἐπίχειρα αὐτῆς τῆς τεχνολογικοποίησης τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς, κατ᾽ ἐπίφασιν, ἐπικοινωνίας πού προσφέρουν τά μέσα κοινωνικῆς δικτυώσεως καί τό διαδίκτυο ἐν γένει. Ἡ πηγαία, ἀδιαμεσολάβητη, πρόσωπο πρός πρόσωπο κοινωνία ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό τό μήνυμα, τό εἰκονίδιο, τήν ἐφαρμογή... Σταματήσαμε νά μιλᾶμε καί προτιμοῦμε νά στέλνουμε μηνύματα, τά ὁποῖα δέν ἔχουν χρῶμα, ἔνταση, συναίσθημα, ὅσο κι ἄν προσπαθοῦμε, ματαίως κατά τήν ταπεινή μου ἄποψη, νά τά «ζωντανέψουμε» μέ τά γνωστά σέ ὅλους "emojis". Ὑπάρχουν, σήμερα, συνάνθρωποί μας πού δέν μποροῦν νά ἐκφραστοῦν χρησιμοποιῶντας τόν προφορικό λόγο ἤ δέν μποροῦν νά διαλεχθοῦν ζωντανά, παρά μόνο μέσῳ μηνυμάτων. Οἱ νέοι μας, σέ συντριπτικό βαθμό, σταμάτησαν νά γνωρίζουν ὁ ἕνας τόν ἄλλον μέσα ἀπό μιά ὄμορφη ἀνθρώπινη κουβέντα, μιά κλεφτή ματιά, ἕνα ἀνεπαίσθητο ἄγγιγμα. Δέν ὑπάρχει πιά αὐτό τό «προέκυψε» τοῦ ἔρωτα καί τῆς σχέσης τῶν δύο φύλων, γιατί γιά ὅλα πιά ὑπάρχουν ἐφαρμογές –οἱ λεγόμενες ἐφαρμογές γνωριμιῶν– ὅπου ἐκτίθενται σώματα συνήθως καί ὄχι πρόσωπα. Σήμερα, ὑπάρχει καί αὐτό τό φαινόμενο, τό ὁποῖο εἶναι ἀνησυχητικό καί βέβαια δέν θά ἀναλύσω τούτη τήν ὥρα τίς ἀνησυχίες μου καί τίς ἀγωνίες μου. Θά καταγράψω μόνο τό γεγονός. Παλαιότερα οἱ ἄνθρωποι πρῶτα ἀγαποῦσαν ὁ ἕνας τόν ἄλλο. Μετά ἄγγιζαν ὁ ἕνας τόν ἄλλο. Μετά προχωροῦσαν σέ γάμο καί ἔτσι ὁλοκλήρωναν τή σχέση τους. Σήμερα, δύο ἄνθρωποι πρίν ἀκόμη συναντηθοῦν ἀπό κοντά, ἔχουν ἀνταλλάξει προσωπικές καί ἰδιωτικές φωτογραφίες μέσω τῶν ἐφαρμογῶν. Καί ὅταν πιά γίνει ἡ συνάντηση, ὁ ἕνας ἔχει δεῖ τό σῶμα τοῦ ἄλλου διαδικτυακά.

Ἔχουμε πλέον εἰσέλθει σέ μιά ἄλλη διαδικασία καί σέ ἕνα ἄλλο τρόπο ζωῆς. Θύματα τῆς εἰκόνας, τῶν ἀκολούθων (followers) καί τῶν likes χάνουμε τήν πραγματική ζωή καί βυθιζόμαστε σέ μιά εἰκονική πραγματικότητα, στήν πραγματικότητα τῶν μηχανῶν. Σ᾽ ἕνα τοῖχο –τοῖχο κανονικό καί ὄχι ψηφιακό– διάβασα μιά κραυγή ἀγωνίας, μιά δραματική ἔκκληση «*Σβῆσε τό Facebook καί βγές στή βροχή*», πού σημαίνει βγές στήν πραγματική ζωή, ἀπόκτησε ξανά ἐπαφή μέ τή φύση, νιῶσε τή λυτρωτική καί καθαρτική ἐμπειρία τῆς βροχῆς, ἀπελευθερώσου ἀπό τά ψηφιακά σου δεσμά, πού δέν σ᾽ ἀφήνουν νά ζήσεις

[31] Ἡ Ἀποστολή τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ Συγχρόνῳ Κόσμῳ, § 12 στήν ἱστοσελίδα https://www.holycouncil.org/mission-orthodox-church-todays-world_el (προσπέλαση 01/11/2025).

πραγματικά, διότι γιά νά ζήσεις πραγματικά ἔχεις ἀνάγκη τό πρόσωπο καί ὄχι τό «προφίλ». Αὐτό εἶναι τό βαθύτερο πρόβλημα, χάσαμε τό πρόσωπο καί στή θέση του τοποθετήσαμε τό «προφίλ». Χάνω τό πρόσωπο ὅμως σημαίνει χάνω τήν ἐλευθερία μου μέσα στόν ὑποτιθέμενο χώρο τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας, χάνω καί τήν δυνατότητα νά κοινωνῶ, ἐν ἀγάπῃ, μέ τόν ἄλλον ἄνθρωπο. Καί χρησιμοποιῶ ἐνσυνείδητα τή φράση χάνω τό πρόσωπο «*γιατί τό πρόσωπο ἔχει νά κάνει μέ τή σχέση καί τήν ἀναφορά. Εἶναι γεγονός ἐλευθερίας, ὄχι ἐξαναγκασμοῦ. Ὁ Θεός –ὅπως νοεῖται στήν Ὀρθοδοξία– δημιουργεῖ ἀπό τό τίποτα, ἀπό τό μηδέν, τόν ἄνθρωπο καί τόν καλεῖ νά βρίσκεται σέ διαρκῆ κοινωνία μαζί Του. Ἡ καταφατική ἀπάντηση σ᾽ αὐτήν τήν κλήση κάνει τόν ἄνθρωπο πρόσωπο. Τό νά τοποθετεῖσαι θετικά πρός τόν Θεό, σημαίνει νά γίνεσαι πρόσωπο, καί αὐτό εἶναι ζητούμενο ὄχι μόνο μετά τήν πτώση, ἀλλά καί πρίν. Ἡ ἀνθρώπινη φύση ὑπάρχει σέ πρόσωπο "ἐν προσώπῳ". Ἡ ἀνθρώπινη φύση καθ᾽ ἑαυτήν δέν ὑφίσταται· ἄν ἐπιμείνει νά μήν κινεῖται πρός τόν Ἄλλον, ἀλλά καί πρός τόν ἴδιο της τόν "ἑαυτό", τότε εἶναι πού δέν ἱκανοποιεῖται μέ τίποτα ἡ κίνηση γιά ζωή. Τότε εἶναι πού δέν ὑπάρχει. Αὐτό γιά τήν Ἐκκλησία εἶναι θάνατος, ἐνῷ ἡ ζωή εἶναι γεγονός σχέσης*»[32].

Ἡ καθήλωση, πραγματική καί μεταφορική, μπροστά ἀπό τήν ὀθόνη τοῦ ὑπολογιστῆ ἤ τοῦ κινητοῦ, εἶναι πού ὅταν ὑπερβεῖ τό μέτρο καί ἀντικαταστήσει τήν πραγματική ζωή δημιουργεῖ καί ὅλες τίς ὑπόλοιπες «καθηλώσεις», ψυχικές, πνευματικές, κοινωνικές καί ἀνθρωπολογικές· καί ὅλες ἐκεῖνες τίς ἐξαρτήσεις γιά τίς ὁποῖες μιλᾶνε οἱ ἐπιστήμονες. Διότι, ἐξάρτηση ἀπό τή μηχανή, ὅπως καί κάθε ἄλλη ἐξάρτηση, σημαίνει ἀπουσία σχέσης μέ τόν ἄλλον ἄνθρωπο, καθήλωση στό ἐγώ μου, ἐγκλωβισμό στά προσωπικά μου ἀξιέξοδα καί στεγανά, ἀδυναμία νά κοινωνήσω μέ τό πρόσωπο τοῦ ἄλλου, ἀπομόνωση στήν ἐγωιστική μου ἀποκλειστικότητα. Σήμερα πιά, πέρα ἀπό τόν ἐθισμό καί τίς ἐξαρτήσεις ἀπό τό ἀλκοόλ, τό τσιγάρο καί τά ναρκωτικά, ὁ Παγκόσμιος Ὀργανισμός Ὑγείας μιλᾷ γιά τήν ἐξάρτηση ἀπό τό διαδίκτυο, καί ὅλοι τό ξέρουμε ὅτι ἐξάρτηση ἀπό τό διαδύκτυο σημαίνει ἐξάρτηση ἀπό τήν ὀθόνη.

Ἰδιαίτερη ἐντύπωση προκαλεῖ καί ἡ ἐξάρτηση τῶν παιδιῶν ἀπό τό διαδίκτυο, ἡ ὁποία ὁρίζεται στήν 11η Ἀναθεώρηση τῆς Διεθνοῦς Ταξινόμησης Νοσημάτων (ICD-11) ὡς διαταραχή τοῦ παιχνιδιοῦ. Πρόκειται γιά ἕνα μοτίβο συμπεριφορᾶς πού σχετίζεται μέ τό «ψηφιακό παιχνίδι» ἤ «βιντεοπαιχνίδι» καί

[32] *Ἀ. Κατσιάρας & Μ. Βαμβουνάκη*, ὅ.π., σ. 51.

πού χαρακτηρίζεται ἀπό αὐξανόμενη προτεραιότητα πού δίνεται στό παιχνίδι ἔναντι ἄλλων δραστηριοτήτων, σέ βαθμό πού τό παιχνίδι νά ὑπερισχύει ἄλλων ἐνδιαφερόντων καί καθημερινῶν δραστηριοτήτων. Παράλληλα, παρατηρεῖται σύν τῷ χρόνῳ κλιμάκωση τοῦ παιχνιδιοῦ, παρά τήν ἐμφάνιση ἀρνητικῶν συνεπειῶν[33]. Καί, προφανῶς, δέν ὑπάρχει μόνο ἡ ἐξάρτηση ἀπό τά βιντεοπαιχνίδια -videogames· οἱ εἰδικοί μιλοῦν γιά ἐθισμό στό «cybersex», στίς ψηφιακές σχέσεις (cyber relations), στόν διαδικτυακό καταναγκασμό (τυχερά παιχνίδια, ἀγορές κ.λπ.) καί στήν ὑπερβολική ἀναζήτηση πληροφορίας[34].

Ἡ βιβλιογραφία εἶναι τεράστια καί δέν νομίζω ὅτι ἔχει νόημα νά παραθέσω ποσοστά γιά τό πόσα παιδιά πηγαίνουν κάθε μέρα στό σχολεῖο νυσταγμένα ἐπειδή «σκρολάρουν» καί «τσατάρουν» στό κινητό μέχρι τά ξημερώματα ἤ πόσα παιδιά δέν ἔπαιξαν ποτέ στή βροχή, διότι προτίμησαν νά «διασκεδάσουν» μπροστά σέ μιά ὀθόνη. Ἐκεῖνο πού νομίζω ὅτι ἔχει σημασία εἶναι νά ἀναζητήσουμε τό πρόσωπο πίσω ἀπό τό προφίλ, τόν ἄνθρωπο πίσω ἀπό τή μηχανή, τή σχέση πίσω ἀπό τήν κοινωνική δικτύωση, τόν λόγο πίσω ἀπό τό chat, τό συναίσθημα πίσω ἀπό τό emoji, τή γνώση πίσω ἀπό τήν πληροφορία... Ἡ τεχνολογία καί τό διαδίκτυο εἶναι μιά πραγματικότητα καί δέν ὑπάρχει ἐπιστροφή, ἄλλωστε ἔχει προσφέρει τόσα καλά στόν ἄνθρωπο πού θά ἤμασταν ἐντελῶς ἄδικοι ἄν ζητούσαμε νά καεῖ στήν πυρά, ὅμως, ὡς Ἐκκλησία, ὡς ἰατρική καί ἐπιστημονική κοινότητα εὐρύτερα, καί ὡς κοινωνία συνολικά, ὀφείλουμε μέ κάθε κόστος, νά ξαναβροῦμε τή χαμένη μας ἀνθρωπιά καί αὐτό εἶναι πού θά κάνει ὄχι μόνο τό διαδίκτυο καλύτερο καί χρησιμότερο, ἀλλά τόν κόσμο μας ὁμορφότερο ἤ, τοὐλάχιστον, καί γιά νά παραφράσουμε τόν ποιητή, ἄν δέν μποροῦμε ν᾽ ἀλλάξουμε τόν κόσμο, ἄς προσπαθήσουμε τοῦτο:

«*Κι ἄν δέν μπορεῖς νά κάμεις τήν ζωή σου ὅπως τήν θέλεις,*
τοῦτο προσπάθησε τουλάχιστον
ὅσο μπορεῖς: μήν τήν ἐξευτελίζεις
μές στήν πολλή συνάφεια τοῦ [διαδικτύου],
μές στές πολλές κινήσεις κι ὁμιλίες»[35].

---

[33] https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gaming-disorder

[34] K. S. Young «Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder», *Cyber Psychology & Behavior* (1998) 1(3), σσ. 237-244.

[35] Πρβλ. Κ. Π. Καβάφη, «*Ὅσο μπορεῖς*» στό Κ. Π. Καβάφη, *Ἅπαντα Ποιήματα καί Πεζά* στή σειρά *Τά Ἀριστουργήματα τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνιας*, Ἐκδ. Πάπυρος, Ἀθήνα 1995, σ. 39.

VI. Ἐπαναδιατυπώνοντας τόν τίτλο... Ἡ λύση τοῦ δράματος

Σκεπτόμενος πῶς νά κλείσω αὐτήν τήν ὁμιλία, στό μυαλό μου ἦρθε τό ἔργο τοῦ Marcel Proust «*Ἀναζητῶντας τόν χαμένο χρόνο*»[36] καί γιά μιά στιγμή πίστεψα πώς μεταλλάσσοντας τόν τίτλο σέ «Ἀναζητῶντας τόν χαμένο ἄνθρωπο» θά ἦταν ἕνα ἔξυπνο ἐφεύρημα. Ὅμως, ἡ ἀναζήτηση θά ἦταν καί πάλι ἀλυσιτελής· ὁ ἄνθρωπος, παρά τή θεϊκή του καταγωγή, εἶναι θῦμα τῆς ἴδιας του τῆς ἐπιλογῆς, τῆς ἀδήριτης ὀντολογικῆς ἀναγκαιότητος τῆς φύσεως. «*Ἀναντίρρητα, ὁ ἄνθρωπος εἶναι βιολογική ὑπόσταση καί ὅποιος τό ξεχνᾶ κινδυνεύει νά ἐκπέσει σ' ἕναν ἰδιότυπο μονοφυσιτισμό. Ἡ βιολογική, ὅμως, ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου ὑπόκειται στήν ὀντολογική ἀναγκαιότητα, στήν φθορά καί, ἐν τέλει, στόν θάνατο καί στήν διάλυση τῆς ὑποστάσεως, ὁδηγῶντας σ' ἕνα τραγικό ἀδιέξοδο. Μέσα σέ αὐτήν τήν ἀναγκαιότητα τῆς φύσεως, ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά γίνει πρόσωπο καί ἀποτυγχάνει. Αὐτό, ἀκριβῶς, συνιστᾶ τήν ἁμαρτία καί τήν αὐτοπαγίδευσή του σέ ἕνα φαῦλο κύκλο. Ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου σ' ἕναν ἄλλον τρόπο ὑπάρξεως εἶναι πού συνιστᾷ τή μόνη ὁδό διαφυγῆς καί λύτρωσης ἀπό αὐτήν τήν ἀδιέξοδη φυσική ἀναγκαιότητα*»[37].

Ἡ λύτρωση ἀπό τήν ἀδιέξοδη φυσική ἀναγκαιότητα εἶναι ἕνα Πρόσωπο (τό Π μέ κεφαλαῖο), εἶναι τό Πρόσωπο Ἐκείνου, ὁπότε ὁ τίτλος τῆς ταπεινῆς αὐτῆς ὁμιλίας ἀναδιατυπώνεται γιά νά προσβλέπει στή λύση τοῦ ἀνθρωπίνου δράματος. Ἐν τέλει ναί στήν ἀναζήτηση, «*Ἄνθρωπον ζητῶ*», ἀλλά τόν ἀναζητῶ μέ τό πνεῦμα τῆς προσδοκίας τῶν Ἐθνῶν. Καί ἡ διαφυγή ἀπό τό ἀδιέξοδο συνίσταται στό μεγάλο «ναί» τῆς ἀνθρωπότητος... Ναί, «*Εὑρήκαμεν τόν Μεσσίαν· ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον Χριστός*» (*Ἰωάν.* 1, 42).

---

[36] Μαρσέλ Προύστ, *Ἀναζητώντας τόν χαμένο χρόνο*, τ. I-IV, Ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 2014.

[37] Εἰσήγηση τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κ. Μακαρίου στό 3ο Συνέδριο Βιοηθικῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μέ γενικό θέμα: «Εὐθανασία», Ρέθυμνο, 24-26 Ὀκτωβρίου 2025, «*Ἡ εὐθανασία ὡς κατάφαση τοῦ θανάτου καί ἄρνηση τῆς Ἀναστάσεως ἤ ὁ πειρασμός τῆς Καλυψοῦς*».